

УДК 378.015.31:7-047.2

В.В. Драченко, м. Вінниця, Україна / V. Drachenco, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: vitav08@mail.ru**ПРОБЛЕМНО-СИМВОЛІЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МИСТЕЦТВА**

Анотація. У статті розглядається проблема розвитку полікультурної компетентності особистості у системі професійної мистецької освіти. У руслі інноваційного підходу полікультурна компетентність презентована як можливість реалізації проблемно-символічного вектору освіти, спрямованого на розвиток особистості, що має забезпечити майбутньому учителю мистецтва здатність та готовність здійснювати професійну та життєву діяльність у полікультурному світі. Це є особистісна якість, що ґрунтується на знаннях, цінностях, нахилах і передбачає досвід використання полікультурної компетенції. Проблемно-символічний підхід до розвитку полікультурної компетентності створює можливість встановлювати зв'язки між знаннями і ситуацією, виявляти процедуру ідентифікації та вирішення проблеми, формує авторську життєву й професійну позицію, особистісне відповідальне ставлення до власної діяльності, предмета діяльності та соціальних норм у сфері, де здійснюється діяльність. Тому художня освіта студентів має розкривати множинність культурних систем людського суспільства, особливості символічного мислення в цих системах. Через розвиток проблемно-символічного мислення як здатності до полікультурної діяльності, полікультурна компетентність створює можливість індивіду синхронізувати історію, час і мислення у просторі власного буття. Вона дозволяє переосмислити отримані знання, встановити «горизонти особистісного часу» в світлі тих проблем, які безпосередньо визначають сенси життя та діяльності самої особистості; формує досвід управління власною культуротворчою діяльністю, спрямованою на вирішення особистісних, суспільно значущих і професійних проблем.

Ключові слова: компетентність, полікультурна компетентність, діяльність, проблема, символ, символічна функція мислення, екзистенція.

Problem-symbolical approach to the multicultural competence development of the future art teacher

Annotation. In this statement the problem of person's multicultural competence development in the professional art education system is being examined. In the use of innovative approach project technologies are represented as the potentiality to realize the problem-symbolic vector of education, intended to develop one's personality. This must provide the potential teacher of art to be able and prepared to perform their professional and life activities in the multicultural word. It is the personal quality that is based on the one's knowledge, values, predisposition and needs the multicultural competence using experience. The problem-symbolic approach to the multicultural competence development provides us the potentiality to link our knowledge to a current situation, to explore the procedure of the problem identifying and solving it; forms the «author» life and professional position, the responsible individual attitude to our own activity, its object and the social norms of the sphere where it's being realized. That's why the art education must disclose the plurality of the human society cultural systems and the features of symbolic thinking in these systems. Using the problem-symbolic thinking development as the ability of multicultural activity, multicultural competence gives us an opportunity to synchronize history, time and thinking in the space of our own being. It allows to remind the gained knowledge, set the «individual time horizon» in the light of those problems, that define life and individual activity senses; forms our own culture-making activity running experience, which is intended to solve individual, socially important and professional problems.

Key words: competence, multicultural competence, activity, problem, symbol, symbolical function of thinking, existencion.

Постановка проблеми. Сучасні випускники педагогічних спеціальностей мають бути готові здійснювати професійну діяльність у полікультурному світі. Тому художня освіта студентів повинна розкривати множинність культурних систем сучасного суспільства, особливості символічного мислення в цих системах, формувати досвід управління власною культуротворчою діяльністю, спрямованою на вирішення особистісних, суспільно значущих і професійних проблем. Водночас, одним із основних завдань вищої школи є формування світогляду кожної молодої людини, виховання свідомого й активного члена українського суспільства, вільно зорієнтованого в процесах, що відбуваються в країні та за її межами. Домінантою освіти стає володіння майбутнім педагогом комплексом компетентностей, які мають забезпечити особистості здатність керуватися набутими знаннями, уміннями, досвідом у

самостійному вирішенні проблем; розвиток авторської позиції та відповідальності за власну діяльність згідно з універсальними людськими цінностями, смислами і світоглядними позиціями; готовність використовувати отриманий досвід у процесі самоосвіти, саморозвитку, ефективного обміну цим досвідом з іншими людьми.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Аналіз філософської, соціологічної, педагогічної, психологічної, культурологічної літератури свідчить про те, що проблема розвитку проблемно-символічного мислення людини та полікультурної компетентності, через яку воно реалізується в діяльності, знайшли висвітлення у наукових дослідженнях багатьох учених, а саме: у руслі філософсько-методологічного і психологічного підходу (М. Бахтін, В. Біблер, Ж. Бодрийяр, Л. Виготський, І. Вінов, М. Гайдеггер, Х.-Г. Гадамер, Ж. Дерріда, Ж. Лакан, О. Леонтьєв, М. Мамардашвілі, М. Фуко,

Г. Щедровицький); з позиції вивчення окремих видів компетентності (М. Богатирьова, І. Воробйова, М. Головань, В. Краєвський, Л. Масол, Г. Парінова, О. Савченко, В. Сафонова, С. Хазова, А. Хуторський та ін.); як проблема формування полікультурної компетентності особистості (Д. Бенкс, Л. Гончаренко, Я. Гулецька, М. Красовицький, В. Кузьменко, М. Матіс, В. Міттер, М. Рудь, Т. Попова та ін.). Результати аналізу наукової літератури переконують, що проблема розвитку полікультурної компетентності у майбутніх фахівців мистецьких спеціальностей висвітлена недостатньо і потребує технологічної розробки, а проблемно-символічний підхід до цього процесу науково та методологічно не обґрунтований.

Мета статті – розглянути основні аспекти проблемно-символічного підходу до художньої освіти, структурні складові полікультурної компетентності і особливості її розвитку у студентів мистецьких спеціальностей у процесі їхньої фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Здійснивши дефінітивний аналіз, зазначимо, що компетенції визначаються як складні індивідуальні новоутворення, які на основі інтеграції соціального, професійного та особистого досвіду, набутих знань, сформованих умінь і навичок, особистісних якостей, зумовлюють готовність та здатність людини до успішного здійснення нею діяльності. У перекладі з лат. «competia», означає «відповідність, узгодженість знань і досвіду у певній сфері». Отже, компетенція поєднує знання і розуміння академічної галузі зі знаннями і вміннями їх практичного й оперативного застосування у конкретній життєвій та професійній ситуації, а також зі знаннями цінностей і норм, прийнятих у певному соціумі. Зауважимо, що компетенція – це наперед задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки студента, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері. Знання, коло питань, досвід подані в ній як узагальнені поняття, що не стосуються конкретної особи, які не є її особистісною характеристикою.

У психолого-педагогічній літературі компетентність здебільшого розглядається як «володіння людиною відповідною компетенцією, що включає особистісне ставлення до неї і предмета діяльності» [1; 4; 5; 6; 7; 11]. У дослідженнях існують різні підходи до визначення компетентності через такі категорії: сукупність знань, умінь, навичок, особистісних якостей; здібність; здатність; готовність; відповідність характеристик нормам, вимогам діяльності; цілісне утворення, що виконує функції; новоутворення особистості, обумовлене інтеріоризацією теоретичного й практичного досвіду та інші. Підкреслюються наступні сутнісні характеристики компетентності: володіння знаннями, вміннями і здібностями, необхідними для роботи за фахом при одночасній автономності і гнучкості у вирішеннях професійних проблем; розвинена співпраця з колегами і професійним міжособистісним

середовищем; інтегроване поєднання знань, здібностей і установок, оптимальних для виконання трудової діяльності; здатність ефективно діяти в широкому форматі контекстів з високим ступенем саморегулювання, саморефлексії, самооцінки.

Феноменологічно компетентність – це загальна здатність людини, яка ґрунтується на знаннях, цінностях, нахилах, і дає їй можливість встановлювати зв'язки між знаннями і ситуацією, виявляти процедуру вирішення проблеми. Тобто, це – готовність особистості до свідомого й адекватного застосування знань, навичок, особистого досвіду у різноманітних умовах. Отже, компетентність – набута особистісна якість, що передбачає досвід використання компетенції (властивість, що характеризує обізнаність, кваліфікованість) і включає здатність та готовність до певної діяльності. Опираючись на наукові дослідження Л. Масол, зазначимо, що «у зв'язку з переорієнтацією загальної мистецької освіти на компетентнісний підхід переносяться акценти із засвоєння студентами художньої інформації, що сприятиме виховання грамотного споживача художніх цінностей, на розвиток у них «авторської здатності», спроможності виступити ініціатором того чи іншого мистецького задуму, проекту, втілювати його у творчій діяльності відповідно художнього світогляду, ціннісним орієнтаціям» [10, с. 315].

Проблемними у розгляді компетентності стають такі її сутнісні характеристики як: готовність, здатність, спроможність, авторство, творчість, оскільки мова йде вже не стільки про знання і вміння, скільки про особистісні якості та ставлення до власної діяльності, предмета діяльності та соціальних норм у сфері, де здійснюється діяльність. Такі сутнісні характеристики визначаються функціями, які має виконувати компетентність. М. Головань виділяє мотиваційно-спонукальну, гностичну, діяльнісну, емоційно-вольову, ціннісно-рефлексивну, комунікативну функції. Він зазначає, що «в цій сукупності функцій системотвірною є діяльнісна функція, оскільки компетентність виявляється в умінні розв'язувати проблеми (проблемні завдання у певній предметній галузі), проектувати свою власну діяльність, що вирізняється якістю і результативністю» [5, с. 12]. Учений також зазначає, що такі функції забезпечують свідому, вмотивовану поведінку і самореалізацію особистості, підтримують емоційний фон, силу, спрямованість до розвитку.

Отже, визначаючи компетентність як готовність, постає проблема певного стану особистості, а її здатність до здійснення діяльності передбачає наявність не лише широкої понятійної системи, а й розуміння, відповідного типу мислення, який дозволяє оперативно вирішувати проблеми та задачі, що виникають. Тобто індивідуально-психологічна особливість особистості має бути у певному співвідношенні зі стандартизованими нормами суспільства. Тут компетентність стає уже сферою

стосунків і ставлень, що існують між знанням і дією у форматі «Я – Інший» і характеризується наявністю зрілої особистісної позиції, авторської здатності, відповідальності за власну життєву діяльність.

Особливо актуальною у цьому аспекті є проблема розвитку полікультурної компетентності. У результаті проведеного аналізу науково-педагогічної літератури з проблеми полікультурності виявлено, що це поняття визначились як науково-педагогічна проблема та набули наукового значення лише наприкінці ХХ століття. Сутністю поняття науковці Р. Агадулін, В. Болгаріна, Л. Голік, Л. Гончаренко, Я. Гулецька, А. Джуринський, В. Кузьменко, І. Лощенова, С. Ніето, Дж. Бенкс, К. Беннет та ін. вважають співіснування багатьох культур у сучасному суспільстві, де особистість здійснює власну діяльність. Ми розглядатимемо полікультурність як особливий компонент у структурі особистості, що передбачає визнання багатоманітності культурного простору, розуміння ціннісно-сміслових домінант різних культур, здатність до взаємодії з представниками інших культур.

Полікультурна компетентність є однією з ключових і являє собою інтегральний духовно-естетичний феномен, готовність і здатність особистості мобілізувати персональні ресурси – організовані в систему культурологічні, ціннісні, художні, естетичні знання, уміння, ставлення, здібності, якості, необхідні для ефективного вирішення життєвих проблем і завдань у типових і нестандартних ситуаціях, у побудові власної траєкторії життєтворчості. Полікультурна компетентність передбачає певну досвідченість особистості у царині взаємодії культур, їх історичних та соціокультурних особливостей, потребу особистості у міжкультурній взаємодії, характеризує її індивідуальний культурний досвід, здатність до самоорганізації в галузі культуротворчої діяльності на основі ціннісних орієнтацій, поваги до представників різних культур і з метою розвитку власного творчого потенціалу.

Теоретичний аналіз джерел дозволяє констатувати існування різних поглядів щодо вищевказаного поняття. Так, В. Кузьменко, Л. Гончаренко визначають полікультурну компетентність як здатність особистості жити й діяти у багатокультурному суспільстві, відзначаючи, що «формування полікультурної компетентності є безперервним процесом, значущим чинником якого є освіта» [6, с. 81]. Відтак, полікультурна компетентність майбутнього вчителя – це цілісна, інтегративна, багаторівнева якість особистості, на яку впливає професійна підготовки особи у вищому навчальному закладі, створюючи умови для її розвитку у процесі спілкування, зустрічі, ефективною взаємодії з представниками інших культур, інших ціннісно-сміслових систем.

Л. Воротняк визначає полікультурну компетентність як здатність людини інтегруватися в

іншу культуру при збереженні взаємозв'язку з рідною мовою, культурою, яка ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії, що в результаті сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в багатокультурному суспільстві та її інтеграції в полікультурний світовий простір [2, с. 106].

Отже, узагальнюючи найбільш значимі на наш погляд висловлення, сформулюємо інтегральне визначення полікультурної компетентності. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя – інтегративна якість особистості майбутнього фахівця, що формується в процесі навчання та включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, що реалізується в здатності ефективно вирішувати завдання педагогічної діяльності в ході позитивної взаємодії із суб'єктами освітнього процесу-представниками різних культур. Полікультурна компетентність має особистісно-діяльнісний та інтегративний характер; це багатогранний показник результативності культурологічної освіти і самоосвіти, що поєднує всі компоненти: змістовий (знання), процесуальний (уміння), аксіологічний (цінності, орієнтації), мотиваційний (бажання, установки), самореалізаційний (активність, самостійність), креативний (творчість).

Так структура полікультурної компетентності розглядається на когнітивному рівні, що може забезпечити адекватне відображення й використання раніше отриманої інформації. Та у зіткненні з безпосередньою проблемною ситуацією творчої діяльності, вибору, авторської позиції щодо відповідальності за здійснений вибір, особистість має задіяти інший, метакогнітивний рівень мислення, який характеризується певним станом психічної та духовної активності, який у руслі проблемно-символічного підходу виконує функцію символічного мислення. Тільки такий рівень мислення дає особистості можливість встановлювати зв'язки між знаннями і ситуацією, ефективно вирішувати проблеми особистісного буття.

Зазначимо, що проблема тут розуміється як парадоксальна структура свідомості людини, особливий стан особистості, яка мислить власне буття і відкриває екзистенційні основи власного існування. Тут стають недійсними ні педагогічні методики, ні психологічні механізми регулювання діяльності особистості, оскільки людина зустрічається з «іншим» в собі. Як зазначає М. Гайдеггер, людина стає «світоутворюючою», розімкнувши звичне «кільце» власного існування, виходить за межі причинно-наслідкових зв'язків, формальних логічних висловів і усвідомлює істинну сутність людського буття, стає рішучою для здійснення вільного вибору у часі [12, с. 430]. Така «розімкненість» проблемного мислення та

ідентифікація істинних проблем особистості має стати у певне співвідношення з існуючим символічним порядком, у якому мислить особистість, пов'язати його з предметами та об'єктами світу, який осмислюється. Через аналіз та розуміння первинних та вторинних культурних символів, реалізується можливість, яку М. Мамардашвілі формулює як «зв'язок мислення і свідомості через символ як трансцендентальна функція свідомості» [9, с. 146]. Символ, на його думку, пропонує спів-буття, без якого неможливе розуміння ні часу, ні свідомості, ні культури.

У полікультурній компетентності майбутнього вчителя мистецтва така здатність до символічного мислення є його можливістю до усвідомлення «незавершеного співбуття у просторі й часі множинності символів-знаків та одночасного паралельного існування їх інтерпретацій» [9, с. 148]. Звертаючись до певних символічних систем, зафіксованих у творах мистецтва, культури, особистість сама стає символічним об'єктом зв'язку тієї можливості, яка проблематизує, розриває звичний спосіб життя суб'єкта і звертається до основ істинності його буття та мислення, співставляючи художній образ із реальною дійсністю. Тоді полікультурна компетентність як здатність розуміти і мислити символічно, до-когнітивно, і забезпечує ключову діяльнісну складову. На нашу думку, структуру цієї компетентності неможливо розглядати через критерії когніцій чи мотивації, оскільки щоразу це – мислєдіяльність, яка є станом, це творчий акт у ставленні до Іншого, обумовлений розвитком і розумінням символічного мислення. Готовність, як системотворча функція компетентності, виражається станом позитивно відкритого ставлення до проявленого та не проявленого в акті символічного мислення людини. «Людина, яка розуміє символ, не

потребує балансу розрахунків користі чи шкоди, заохочень та покарань, вказівок чи виправдань» [9, с. 183].

Звертаючись до поняття культури, зазначимо, що в самому феномені цього явища як і в процесі його формування в людини закладена необхідність діалогічної взаємодії з Іншим. Розглядаючи культуру у філософському аспекті, С. Гатальська зазначає: «Будь-яка культура ґрунтується на певному сутнісному акті духу, суть якого – первісна подія-зустріч, спільне буття, яке плине в подіях зустрічі Я і Ти, відповіді Я, адресованій Ти, й у відповіді Ти, адресованій Я. Цей сутнісний акт, акт культурної творчості, підкріплюється зусиллями прийдешніх поколінь. Проте людина здатна до культурної творчості доти, доки вона сама перебуває у взаєминах, коли вона впливає і відчуває вплив» [3, с. 265]. Смысл кожної культури потенційно нескінченний, проте він актуалізується лише від зустрічі з іншим смыслом. Тільки на межі різних культур уможливується свідомість і самосвідомість особистості як вихід за межі власного досвіду, в полікультурний простір.

Висновки. Отже, полікультурна компетентність проявляється як готовність особистості до полікультурної діяльності, а її здатність до здійснення цієї діяльності передбачає наявність символічного мислення у процесі сприйняття, осмислення, ідентифікації та вирішення проблем культури, втілених у творах мистецтва. Проблемно-символічний підхід до освітнього процесу створює умови для розвитку цієї компетентності у студентів мистецьких спеціальностей у процесі їхньої фахової підготовки. Проблема розвитку полікультурної компетентності у студентів педагогічних спеціальностей потребує подальшої ґрунтовної розробки як в методологічних, так і в організаційно-процесуальних аспектах.

Література:

1. Воротняк Л.І. Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах [Текст] / Л.І.Воротняк // Вісник Житомирського державного університету. – 2008. – №39. – С. 105-109.
2. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы филос. Герменевтики [Текст] / Х.-Г. Гадамер. – М.: Прогресс, 1988. – 704 с.
3. Гатальська С.М. Філософія культури [Текст] / С. М. Гатальська. – К.: Либідь, 2005. – 328 с.
4. Головань М. С. Компетентність: досвід теорії, теорія досвіду [Електронний ресурс] / М.С. Головань. – Режим доступу: http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_VM/Holovan_03.pdf.
5. Гончаренко Л.А. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи [Текст]: Навчальний посібник для студентів / Л. А. Гончаренко, В. В. Кузьменко. – Херсон: РІПО, 2006. – 92 с.
6. Данилова Д.Ю. Формирование поликультурной компетентности студентов [Текст] / Л.Ю. Данилова // Учитель. – 2007. – № 3. – С. 12-15.
7. Иванов Д.А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий: учеб-метод. пособие [Текст] / Д.А. Иванов, К.Г. Митрофанов, О.В. Соколова. – М.: АПКиППРО, 2005. – 98 с.
8. Кобернік С.Г. Концепція змісту освіти для європейського виміру України [Електронний ресурс] / С.Г. Кобернік, Н.Ю. Кузьміна, О.В. Овчарук, І.Г. Тараненко // Інформаційний бюлетень Проекту Міжнародного фонду «Відродження», «Навчальний курс «Європейські студії для шкіл». http://osvita.ua/school/school_today/
9. Мамардашвили М.К. Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символическом и языке [Текст] / М.К. Мамардашвили, А.М. Пятигорский. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 224 с.
10. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика [Текст]: Монографія / Л. М, Масол. – К.: Промінь, 2006. – 432 с.
11. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи [Текст] / О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112с.